

Ясь О.

ІСТОРИК І СТИЛЬ: ВИЗНАЧНІ ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИОПИСАННЯ У СВІТЛІ КУЛЬТУРНИХ ЕПОХ (ПОЧАТОК XIX – 80-ТІ РОКИ XX СТ.): У 2 Ч. / ЗА РЕД. В.А.СМОЛЯ. – К.: ІН-Т ІСТОРИЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ, 2014. – Ч.1. – 587 с.; Ч.2. – 650 с.

Не часто з'являються книжки, які відразу після виходу у світ можуть претендувати на місце серед класичних праць

вітчизняної історіографії, і котрі одночасно можна розглядати як вагомий внесок в історичну науку. Саме до таких слід віднести два рецензовані томи авторства Олексія Яся. Понад двадцять років він активно досліджує проблеми національної історіографії, історіософії, методики й техніки історіописання, суспільствознавчої думки, методології історії. Його численні публікації впродовж останнього часу постійно з'являються на шпальтах «Українського історичного журналу», у збірниках «Історіографічні дослідження», «Ейдос», в «Українському археографічному щорічнику», у «Молодій нації» та низці інших видань, передусім Інституту історії України НАНУ. Тож опублікований цього річ двотомник становить собою певний підсумок плідної праці О.Яся.

За своїм значенням рецензовану працю можна поставити поряд з «Оглядом української історіографії» Д.Дорошенка, «Українською історіографією» М.Марченка, «Історіознавчими проблемами історії України» Б.Крупницького, англомовною «Українською історіографією 1917–1956 рр.» О.Оглоблина. Якщо попередники О.Яся розглядали історіографію під кутом зору ставлення істориків до проблеми державності, а також згідно з політичними вподобаннями на шкалі «демократія – консерватизм», то О.Ясь вирізняє періоди національної історичної науки відповідно до етапів світової філософської думки, точніше певних культурних епох. Автор слушно висвітлює провідних українських істориків як представників суспільствознавчої думки, погляди яких на оточуючий світ перебували у залежності від пануючої в даний момент в Європі філософської концепції. О.Ясь вписує українську історіографію у світовий контекст, розглядає національну суспільну думку у світлі відповідних течій історіографічного процесу, на який впливали ключові європейські мислителі.

О.Ясь цікавило, яким чином твори визначних істориків України вписувалися у сталі періоди європейської історичної думки: культурні епохи пізнопросвітницького раціоналізму, романтизму, позитивізму, «Срібного віку» – неокантіанства, віталізму, неоромантизму, соціологізму й т.п.? Як філософські вподобання кожного автора знаходили своє відображення в понятійному апараті творів, мові метафор і символів? Яким є стиль мислення істориків на підставі лексичних зворотів, техніки письма, архітектоніки праць? На цьому

робиться головний наголос у праці. О.Ясь демонструє надзвичайну ерудицію, уміння систематизувати, комплексно вирішувати проблему філософії історії у працях класиків вітчизняної історіографії. Саме тому його книжка має назву «Історик і стиль». У нашій сучасній історичній науці конче бракує авторів, які висвітлювали б саме такі питання історіографії, що межують з історіософією, методологією історії й разом пов'язані зі значним масивом історичних текстів. Хоч насправді змістове наповнення праці значно ширше, вона охоплює й низку інших проблем і питань, що зачіпають традиційну історіографію, історію суспільних ідей, проблеми державництва й народності, демократизму та консерватизму, раціоналізму, ірраціональності, соціогуманітаристики тощо.

Автор розподілив свою працю на дев'ять розділів, намагаючись умістити в них головних представників історичної науки України від початку ХІХ ст. до кінця ХХ ст. – часу здобуття Україною незалежності. Для аналізу він узяв сімнадцять найвизначніших істориків. Дві – чотири головні постаті з обсягу нашої історіографії в нього характеризують певний етап історичної думки. У першому розділі розглядається понятійний апарат праці: теорія «стилів мислення», радянський і пострадянський інтелектуальний простір, інструментарій дослідження тощо.

У другому розділі автор розкриває найхарактерніші риси філософії історії цього періоду, зупиняється на двох ключових постатях пізньопросвітницького історіописання – Д.Бантиші-Каменському та М.Маркевичу. Малоросійську візію української історіографії він показує як час амбівалентної свідомості всіх її представників включно з М.Максимовичем, М.Костомаровим, П.Кулішем. На великій кількості прикладів О.Ясь розглядає феномен належності Д.Бантиша-Каменського одночасно до російської та української історіографії, наявність у його працях концепцій, що характеризують автора як російського й українського історика. М.Маркевич цікавить О.Яся передусім як уособлення перехідної доби від романтичного «безкритичного» історичного дискурсу до документалістичного підходу, що ґрунтувався на архівних джерелах. Він убачає наявність конфлікту у творчості М.Маркевича, який полягав у тому, що його пізньопросвітницькі устремління вступали у суперечність із романтичною стилістикою подання та інтерпретації фактів.

У наступному розділі О.Ясь зупиняється на трьох ключових представниках класичного або старого романтизму – М.Максимович, М.Костомаров, П.Куліш. У першого автор окреслює стильові й жанрові виміри його праць. У М.Костомарова О.Яся цікавить представлення образів Б.Хмельницького та І.Мазепи. Він досліджує метаморфози поглядів П.Куліша на український історичний процес від часів козакофільства до раціонального культурництва, а також позитивізм у його пізньоромантичній рецепції.

Четвертий розділ присвячено «першому» позитивізму в Україні. Його представляють дві найбільші величини української історіографії 1860–1890-х рр. – В.Антонович і М.Драгоманов. О.Ясь зупиняється на культурі громади у творах В.Антоновича, на застосуванні ним типологічного методу у своїх дослідницьких практиках. У текстах М.Драгоманова автор вивчає поняття «поступ», розглядає компаративізм як вислід його космополітичних уподобань.

Також автор студіює застосування порівняльно-історичного методу у працях М. Драгоманова.

П'ятий і шостий розділи відведено періоду 1890–1917 рр., який охоплює і час першої політичної еміграції після поразки визвольних змагань (1920-ті рр.). Стильові течії «критичного» позитивізму, соціологізму, неокантіанства й неоромантизму в українській історіографії у книзі представляють М. Грушевський, В. Липинський, С. Томашівський. О. Ясь досліджує факторні підходи в дослідницьких стратегіях М. Грушевського, студіює поняття «органічна цілість», «колесо еволюції», «народна маса» та ін. Автор зупиняється на розгляді традиційного й революційного в текстах М. Грушевського, В. Липинського і С. Томашівського він визначає як істориків неоромантичної хвилі національного історіописання. У главах про С. Томашівського О. Ясь пише про різні стильові компоненти його поглядів, а також про поєднання символічного й типологічного в текстах цього історика. Він відзначає, що В. Липинський тяжів до неоромантичного зображення минулого, адже поєднував у собі науковця й політика, і намагався дослідити минулого та провідними ідеями, що з них випливали, індоктринувати сучасне йому суспільство. Відтак його спроби створити «нову історичну реальність» спиралися на неоромантичні засоби. О. Ясь аналізує такі концепти у працях В. Липинського, як «велика людина», «культ героїв», символістську естетику. В останній главі розділу розглядається соціологізм і поняття «органічна сполука» в концепціях В. Липинського.

Підрадянську історичну науку до періоду сталінщини 1920-х рр. у сьомому розділі книги О. Яся представлено чотирма постатями – М. Грушевським, М. Слабченком, М. Яворським, О. Оглоблиним. Період радянського соціологічного підходу, що ґрунтувався на економічному марксизмі й ще не знав вульгарних обмежень сталінської схеми історії, характеризувався спробами подати нові концептуальні пропозиції, котрі не лише, як у М. Грушевського, продовжували дореволюційну «Історію України-Руси», але у випадках О. Оглоблина й М. Слабченка з інших позицій висвітлювали минуле України XVIII–XIX ст. О. Ясь пише про зміну уявлень М. Грушевського в 1920-х рр., його погляд на колективне й індивідуальне в історії. Крім того, автор аналізує теорію «єдиного процесу» М. Слабченка, класовий і національний дискурси М. Яворського, концепцію «господарської автономії» О. Оглоблина.

Восьмий розділ книги відведено діаспорній науці 1940–1960-х рр. Автор розглядає цю добу через працю двох найцікавіших істориків – О. Оглоблина і Б. Крупицького. Антропологічний поворот в європейській історичній науці в українській історіографії відобразився у творчості Б. Крупицького – одного з найвідоміших істориків-концептуалістів. О. Ясь досліджує проблему «історіографічного синтезу», представлення дій та реакцій історичної людини, європеїзацію як інтелектуальний виклик повоєнної доби. У студіях О. Оглоблина автора книги цікавить контраверсійне висвітлення постаті І. Мазепи та історії «Старої» України як предтечі «Нової», а не загибелі «Старої Малоросії», як це трактувалося О. Лазаревським.

Радянський період історичної науки 1930–1980-х рр. характеризувався не лише творчістю істориків, що представляли радянсько-російський дискурс

історіописання, але й в обмежених комуністичною цензурою формах намагалися розвивати українсько-радянський дискурс. Дев'ятий розділ («Трансформації радянського канону та його українські проєкції») присвячено двом ключовим постатям, що представляли українське історіописання цього періоду в академічному Інституті історії – Ф.Шевченкові й О.Компан. О.Ясь наголошує, що перший був одним із небагатьох офіційних істориків, який тривалий час відстоював тезу про Переяславську раду 1654 р. як «найменше зло», а не велике благо для України. У 1960-х рр. тема «приєднання» чи «возз'єднання» продовжувала бути однією з ключових у творчості Ф.Шевченка. Попри ідеологічний тиск і несприятливе становище історичної науки, він прагнув до більш масштабного висвітлення української історії, зокрема до розширення меж її репрезентації в радянському просторі. Натомість О.Компан намагалася впровадити до української радянської історіографії концепт «точної науки». Марксистські постулати застосовувалися дослідницею для порівняльних сюжетів української та світової минувшини.

Книга О.Ясь значно доповнює, видозмінює, розвиває наші уявлення про головні постаті української історіографії: Д.Бантіша-Каменського, М.Маркевича, М.Максимовича, М.Костомарова, П.Куліша, О.Лазаревського, В.Антоновича, М.Драгоманова, М.Грушевського, В.Липинського, С.Томашівського, О.Оглоблина, М.Слабченка, М.Яворського, Б.Крупницького, Ф.Шевченка, О.Компан. Попри те, що про кожного з цих істориків існує велика бібліографія, написано чимало праць, інтерпретації О.Ясь подають нове, часом несподіване освітлення. Приміром М.Грушевського О.Ясь розглядає на тлі французької соціології школи Е.Дюркгайма. Зокрема, він підкреслює європейські впливи на наших авторів, досліджує їхні оригінальні внески в історію української та світової суспільної думки.

Книга О.Ясь написана не стільки на підставі архівних джерел (хоч і їх використано чимало), скільки на новому прочитанні та інтерпретації текстів самих істориків. Сама по собі праця є передусім історіографічною, хоч і має низку своєрідних сюжетів. Величезний перелік використаних публікацій займає більше 140 сторінок тексту. Книгу супроводжує докладний науково-довідковий апарат. Автор уклав предметно-тематичний покажчик, який значно полегшує користування двотомником. Звичайно, низка порушених проблем і питань потребують подальшого вивчення, розробки й уточнення. На нашу думку, найголовніший здобуток книги полягає в тому, що в ній запропоновано цікаву конструкцію українського історіописання XIX–XX ст.

І.Б.Гирич (Київ)